

niranih) vrsnijih priloga istraživanju i promišljanju epohe u kojoj živimo. Njezine problematične strane otvaraju prostor za diskusiju, koja sa svoje strane može predstavljati značajan poticaj produktivnog sučeljavanja s najkompleksnijim i najbolnijim pitanjima na globalnoj, ali i na specifično lokalnoj, odnosno regionalnoj razini. Ukratko, riječ je o djelu koje bezuvjetno zaslužuje punu pozornost.

Lino Veljak

Richard Wisser

O moći i spoznavanju

Prilog zadnjem utemeljenju filozofije i njezinom kompleksnom pitanju o Bogu-čovjeku-svijetu kod Nikole Kuzanskoga

Preveo i priredio Željko Pavić,
Naklada BREZA, Zagreb 2004.

Polazeći od stava da je *spoznavanje proizvodnje* i da čovjek može spoznati samo ono što je sam stvorio, Vico u svom djelu *De nostri temporis studiorum ratione* (1709.) dolazi do zaključka da spoznajemo geometrijsko zato što ga proizvodimo. Odatle slijedi da znanstvenoj spoznaji izmiče ono što ne možemo proizvesti, primjerice *fizikalni svijet* i *Bog*. Jedino *La Scienza Nuova* upućuje na područje koje je potpuno dostupno čovjeku, na »*mondo civile*«, ljudski svijet, jedini svijet »o kojem su ljudi mogli postići znanost zato što on utemeljuje ljude«. Sažeto rečeno, znanost je moguća samo u području ljudske kulture. No da je Vicoov argument moguće čitati u posve drugom smislu, pokazuje C. F. von Weizsäcker na primjeru prirodne znanosti: »*zato što možemo dokazati ono fizikalno, mi ga također možemo proizvesti*«. ¹ Međutim, do uvida da se može spoznati samo on što se može načiniti, mnogo prije Vicoa došao je Nikola Kuzanski, ali koji je iz »*docta ignorantia*« izvukao drukčije zaključke.

Prvi dio svoje knjige Wisser naslovljuje: »NEUOBİČAJENI NASLOV«: DOCTA IGNO-

RANTIA KAO IZRAZ NOVOG NAČINA MIŠLJENJA 1. *Neznanje kao strukturalna postavka ljudskog znanja i kao nemogućnost precizne spoznaje*. Stav Kuzanskog prema problemu spoznaje, prema mišljenju Ernsta Cassirera, kvalificira ga »kao prvog modernog mislioca«. ² »*Docta ignorantia*« nije samo jedan među drugim naslovima Nikole Kuzanskog već onaj koji daje cjelokupni nacrt njegove filozofije; sva su kasnija djela samo razvijanje onoga što je dano u »*docta ignorantia*«. Ono što Kuzanski želi znati jest, zašto je čisto znanje uvijek ujedno i čisto neznanje. Ono do čega je njemu stalo nije skeptički agnosticizam, već neznanje pokazati kao strukturalnu sastavnicu samoga znanja. Bitna razlika između Sokrata i Kuzanskog, prema Wisseru: »može se možda okarakterizirati ovako: dok se za Sokrata radi o znanju neznanja, Kuzanskom je stalo do znanja kao neznanja«. Njemu nije stalo do znanja u nikakvoj formi, pa bilo to i *znanje neznanja*, već do toga da *znanje neznanja* pretvori u *znanje kao neznanje*, tj. da je u pravom znanju uvijek već prisutno neznanje.

2. *Incomprehensibilitas istine kao temelj dinamike spoznaje*. Bog i čovjek mogu spoznati samo ono što stvaraju, za prvoga je to zbiljnost i priroda, za drugoga filozofija, znanost i umjetnost.

Drugi dio: ČOVJEK, BROJ I » TOČNA ISTINA«, BOG 1. *Značenje broja za spoznavanje i kao spoznaja*. Unatoč stavu da je Bog poznat jedino samome sebi, ne demoralizira Kuzanskog u njegovu nastojanju oko teologijskog, tj. oko problema zadnjeg utemeljenja i istine.

Nije nepoznata važnost broja u filozofiji Nikole Kuzanskoga; sam je ukazivao na svoje »jamce«: na Pitagoru, Platona, Aristotela, Boetija i Augustina. Izričito naglašuje da su brojevi proizvodi našeg duha, no pritom pravi razliku između broja koji izvire iz božanskog duha i matematskog broja (ljudskog broja), kao njegove odslike. U tom smislu Jaspers pravilno postavlja stvar kad kaže da je matematski svijet proizvod ljudskog duha, ali je sam ljudski duh s tom svojom sposobnošću proizvod Boga. To uostalom izražava temeljni stav (*verum idem factum*) koji čovjeka promatra kao tvorca i tvorevinu kulture i istodobno kao stvorenje Boga, koji je tvorca čovjeka i prirode. Ljudski duh (*mens*), koji je prema Kuzanskom dobio ime od mjerenja (*mensura*), tj. koji »mjeri pomoću samog sebe« (*De mente*) u svom svijetu, ljudskom svi-

1
Weizsäcker, 1947., str. 162.

2
Cassirer, 1927., str. 10.

jetu. Iz toga Kuzanski izvodi da je jedino Protagora imao ispravan pojam čovjeka. Sada je jasno »na koji je način čovjek mjera svih stvari«. To da se čovjek ne ravna prema stvarima, nego da stvari ravna prema sebi – jest epohalan obrat. 2. *Ono naprosto najveće kao osebnjuna mjera i »coincidentia oppositorum«*. Vezano za važnost broja za pravu filozofiju, ispravno se filozofiranje čini ovisnim o četiri struke: aritmetike i muzike, geometrije i astronomije.

3. *Pomoćno mjesto onog matematskog prilikom uspona do istine i smisao »symbolice investigare«: transumptio*. Sklonost Kuzanskog matematičari ne dopušta, po Wisseru, pogrešnu ocjenu o »matematiziranju filozofijske misli kod Kuzanskog«. Wissers s odobravanjem navodi Cassirerovu ocjenu: »da se za egzaktnošću matematike ne traga zbog nje same niti zbog utemeljenja spoznaje prirode, nego zbog utemeljenja i produbljivanja spoznaje Boga«. Sve matematsko jest samo konačno. Usporedba Boga s kuglom, koja seže duboko u antiku, ne pogađa njegovu bit. Kuzanski usvaja Maimonidesovu formulaciju »da znanje ne shvaća Tvorca i da samo on shvaća svoju bit«.

4. *Filozofijska nužnost spekulativnog pitanja o Bogu, biti i ulozi afirmativne i negativne teologije*. »Docta ignorantia« dolazi do uvida da je bit Boga nepoznatljiva, jer bi spoznati ga značilo proizvesti ga. Jednako tako, ne može se spoznati »nikakva bit stvari« do koje je spoznaje stalo upravo filozofima. Bogu se ne može pridavati nikakvo ime jer, imenovati ga značilo bi proizvesti ga. »Jasno je zapravo da nijedno ime ne može biti primjereno onom najvećem, budući da je ono naprosto najveće, spram čega ništa ne stupa u suprotnost.«³ Jedino Bog raspolaže »preciznom istinom«, identitetom moći i spoznavanja.

Treći dio: BOG I SVIJET 1. *Problem pitanja o naravi omeđivanja (natura contractionis)*. Nepojmljivost Boga upućuje na racionalni karakter spoznaje, naime da nikada ne dolazi do konačnog cilja; čovjek ostaje, kako to kaže Kuzanski, »viator«. Krajnji cilj »docta ignorantia« nije »priznanje nemogućnosti poimanja Boga«, još manje da se iz toga izvuču konzekvenca »da se umjesto toga spoznaju svijet i njegovi zakoni«. Filozofijska zadaća ne izvršava se u »postavljanju« zadnjeg utemeljenja, kako je ona u svojoj dugoj povijesti obično razumljena, već u »uzdizanju zadnjeg temelja do problema«. Mišljenje o Bogu s onu je stranu svih pozitivnih odredaba, ali i s onu stranu svakog nijekanja.

2. *O prinosu spekulacije i njezinu nalogu: Uvid u inintelligibilitas modusa izvedenosti bitakod-drugoga (abesse)*. Osnovna misao I. knjige »docta ignorantia« jest da uspoređujuća temeljna bit ljudskog spoznavanja ne može doći »do onog što je najveće u bitku i spoznavanju«. »Ne postoji nikakav napredak u beskonačnost.«⁴ Dok se svijet može spoznati samo u odnosu na Tvorca, Tvorac nije dohvatljiv sredstvima spoznavanja, uspoređivanjem. Spoznaja i proizvodnja međusobno su povezane, čovjek spoznaje koliko proizvodi i obratno. Bitakod-drugoga (ab-esse) može se okarakterizirati prolaznošću, djeljivošću, nesavršenošću različitošću i sl. On nema nikakav drugi razlog. Ni Bog niti neki drugi pozitivni uzrok ne mogu biti razlog prolaznosti, djeljivosti, nesavršenosti. Oni mogu biti samo kao razlog za jedinstvo u mnoštvu. Riječ je o starom filozofijskom problemu. Odnos jedinstva i mnoštva zaokupljao je već Platona.

3. *Mnoštvo koje se temelji u jedinstvu: Svijet u Bogu i Bog u svijetu (complicatio-explicatio)*. Do onog najvećeg ne možemo doći ni od osjetilnog, ili predočavajućeg mišljenja, niti od apstrahirajućeg intelekta; jednako tako, ovisni bitak ne može se izvesti ni od nečeg najvećeg, niti iz nečeg predručnog ili danog. Pritom pod pojmom najvećeg nije mišljeno ništa kvantitativno. Kuzanski ukazuje na duh koji nazivamo velikim i s obzirom na koji govorimo o velikom znanju, a da pritom ne mislimo ništa kvantitativno. Ako je ono najveće to čemu ništa ne može biti suprotstavljeno, prema čemu ništa ne može biti u odnosu, onda ono obuhvaća sve, a da pritom nije ništa od onoga što obuhvaća. Radi se o jedinstvu u mnoštvu, ali na način da između njih ne postoji nikakva proportio. To je ono što Kuzanski objašnjava pojmovima complicatio (smotavanje, smatanje) i explicatio (razmotavanje, razmatanje). »Oni hoće izraziti da Bog 'na božanski način duhovno' sadrži sve i da je stoga jedino on 'explicator, creator, factor' svega« (str. 162). Supripadnost jedinstva i mnoštva čovjek uviđa kod brojeva zato što ih sam proizvodi. Ono najveće kao zadnje utemeljujuće nedjeljivo jedinstvo ne može se shvatiti razlikujućim mišljenjem, a zahvaljujući njemu može se tumačiti ono mjerljivo, usporedivo i predmetno. Iako ljudski duh ne proizvodi stvari, on omogućuje »da sve stvari budu pojmljive«. No to ne znači da ljudski duh može spoznati poredak svijeta: zašto je Mjesec Mjesec, Sunce Sunce; zašto je svaka stvar to što ona jest, a ne nešto drugo. »Zašto

3

De docta ignorantia I, 24.

4

De docta ignorantia II (H 64, 2).

je nebo nebo, zemlja zemlja, a čovjek čovjek, za to ne postoji nikakav drugi razlog osim onoga da je to tako htio Onaj koji ih je stvorio.«⁵

Knjigu zaključuje osvrt autora na osobu Nikole Kuzanskog, čiji naslov ističe njegovu važnost i aktualnost i za nas današnje: NIKOLA KUZANSKI KAO SUVREMENIK – O dometu života i mišljenja Nikole Kuzanskoga. Prema Wisseneru, riječ je o »osobnosti koja je njegovo vrijeme i u njegovo vrijeme učinila nešto krajnje zapaženo«. Mišljenje koje ne samo da doseže do nas već će možda svoju punu afirmaciju dosegnuti u budućnosti.

Raznovrstan je prinos Kuzanskoga europskoj kulturi. Njemu možemo zahvaliti jedan od prvih zemljovida Srednje Europe, on je prije Galileja istaknuo da je Zemlja jedno nebesko tijelo među drugima. Ne naziva ga slučajno Johannes Kepler »božanski velikim«, a Giordano Bruno uspoređuje ga s Kopernikom. Njegova kršćanski usmjerena filozofija, koju on označuje kao »laičku filozofiju«, upućuje na to da ona nije samo stvar klerikâ učenjakâ već svačija stvar, jer se u njoj radi »o svakom čovjeku u njegovu odnosu prema Bogu, svijetu i bližnjemu«. Kuzanski neke od svojih knjiga izričito posvećuje »laicima« kao »Idiotae libri« (1450.), što ne znači ludake nego skladne grčkoj riječi »idios« – onima koji su »doista« ljudi.

Knjiga što ju je za tisak priredio i preveo Željko Pavić, zapravo je Wissenerova habilitacija. Ona će u svakom slučaju doprinijeti boljem poznavanju mišljenja Nikole Kuzanskog.

Vesna Batovanja

Rainer Thurnher

Hermeneutička fenomenologija kao angažman

Prevela Darija Domic, priredio Damir Barbarić, Matica hrvatska, Zagreb 2004.

Knjiga *Hermeneutička fenomenologija kao angažman* trideseta je i, s otprilike 280 stranica, dosad najobimnija u filozofskom nizu knjižnice »Parnas« Matice hrvatske, u kojoj su dosad izašli naslovi čiju dostupnost u hrvatskom

prijevodu teško da je moguće precijeniti. Knjiga se sastoji od dvanaest zasebnih tekstova, što ih je autor tijekom godina objavio u raznim zbornicima i časopisima. Filozofi koje autor u tekstovima obrađuje su Heidegger, Husserl, Platon, Humboldt i Nietzsche, s tim da je polovina tekstova posvećena Heideggeru.

Ono što knjizi daje dodatnu vrijednost za čitatelja jest to što autor, zahvaćajući u cjelinu opusa filozofa kojeg obrađuje, neprestano u brojnim fusnotama upućuje na mjesta u opusu na koja se referira, tako da se čitatelj preko tih referenci može dalje uputiti u originalne tekstove i samostalno nastaviti rad, znajući gdje što u njima može pronaći. Sam se autor uglavnom suzdržava od vlastitih filozofirajućih pokušaja. U tekstovima obično postavlja pitanja na koja onda u djelu obrađenog filozofa traži odgovor, ili iz sabirućeg prolaženja kroz djelo izvlači tezu koja nam približuje i rasvjetljava filozofa o kojem je riječ, a koja kod njega možda nije na jednom mjestu jasno eksplicirana. Na taj način autor na malo stranica uspijeva izuzetno proširiti i produbiti znanje i, što je važnije, razumijevanje čitatelja, te upravo to knjigu svrstava među najpreporučljiviju sekundarnu literaturu. Pogotovo će studenti od nje profitirati ako im se nađe na popisima literature. Knjiga zahtijeva određeno minimalno predznanje i autor stalno ostaje na razini stvari o kojoj je riječ, ali su njegov jezik i izraz jednostavni, a izlaganje metodično i pedantno, što čini »tvrd« problematiku knjige iznenađujuće pristupačnom. Kako je polovina tekstova posvećena Heideggeru, poželjna je barem početna upoznatost s problematikom *Sein und Zeit*-a.

Filozofijski *credo* samog Thurnhera možda je najbolje izražen, osim u samome naslovu knjige, u bilješci o autoru koju na kraju daje Damir Barbarić: »Filozofija se, prema Thurnheru, mora otvoriti za cjelokupnost fenomena u najrazličitijim područjima zbilje te ujedno raditi na tomu da za svako posebno područje zasnuje i razvije vlastiti, njemu primjereni način razumijevajućeg pristupa.« Tu se daje i citat autora koji objašnjava njegov u ovoj knjizi očitovani pretežuci interes za Heideggera: »Tko danas želi filozofirati, mora se upustiti u raspravu s Heideggerom. Nijedan put više ne vodi mimo njega. I oni koji ga ignoriraju, odbijaju ili pobijaju često su, posredno preko drugih filozofa, ovisni o njemu.«

Pošto svaki od tekstova zaslužuje da se na njega ukratko pojedinačno osvrne, te pošto želimo zainteresirati potencijalne čitatelje da

5

De beryllo 29 (P I.fol.189 v).